



Odprte razstave *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*
(foto: Blaž Verbič, 19. 1. 2023).



Prikaz muzejske indijske zbirke na razstavi *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*
(foto: Blaž Verbič, januar 2023).

BELO ZLATO: ZGODBE O BOMBAŽU

Recenzija razstave v Slovenskem etnografskem muzeju

Januarja 2023 se je v prvem nadstropju razstavne hiše Slovenskega etnografskega muzeja (SEM) za osem mesecev odprla občasna razstava *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ta je govorila o pridelovanju bombaža, vse od prvobitnih agrarnih procesov do vplivov industrializacije, kapitalizma in globalizacije na to kmetijsko dejavnost. Z razstavo so poskušali osvetliti kompleksnost pridelovanja bombaža na različnih koncih sveta ter globalno povezanost pri pridelovanju te surovine in trgovini z njo. Pripravili so jo kustosi SEM – dr. Marko Frelih, mag. Ralf Čeplak Mencin in Tina Palaić – ter soavtorji Kanika Gupta (Indija), Akash Kumar Sahu (Indija) in Ana Reberc (Slovenija). Razstava je bila rezultat evropskega projekta Etnografski muzeji in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi (2019–2023), v katerem je SEM pri interpretaciji zunajevropskih zbirk v luči razmisleka o trajnostnih praksah bivanja na planetu sodeloval še z dvanajstimi etnografskimi muzeji (Polenc 2023: 4). Med seboj so povezali pet tematik (Področja skrbi, Ekološka znanja, Oblikovanje trajnostne prihodnosti, Od ohranjanja do skrbi in Skrb v svetu, ki si ga delimo z drugimi), s pomočjo katerih so preučili nove strategije blaženja posledic podnebne krize.

V SEM so se kustosi osredotočili na proces pridelave bombaža. Ne glede na vsakdanjo prisotnost te surovine v naših življenjih ne vemo praktično nič o njeni pridelavi, zato je bila ta tema še bolj zanimiva za preučevanje. Poleg tega je proces pridelave bombaža pomembno preoblikovala transatlantska trgovina z zasužnjenimi ljudmi, kasneje pa kolonialni projekti evropskih imperijev, v katerih so sodelovali

tudi posamezniki s slovenskega ozemlja. Ta zgodovina je pomembna za razumevanje današnjih trgovskih poti in neegalitarnih odnosov med ljudmi. Raziskovanje in preučevanje pridobivanja bombaža do obdobja modernizacije je avtorjem razstave pomagalo bolje razumeti industrializacijo in globalizacijo ter razmerja moči, ki še danes ohranjajo družbeno neenakost. Današnje pridelovanje bombaža je zaradi podnebnih razmer še bolj problematično: sprememba vremenskih stanj je povzročila porast škodljivcev in boleznih ter posledično povečevanje pesticidov in novih regulacij za pridelovanje in kakovost bombaža. Hkrati pa trendi sodobne mode in množične potrošnje še dodatno spodbujajo problematično proizvodnjo bombaža.

Pri celostnem razumevanju razstavne tematike pomaga razstavni katalog, ki ga je uredila Tina Palaić. Na razstavi so krajša besedila, ki razstavljnemu gradivu dajejo tudi potrebni kontekst. V katalogu so na začetku predstavljena osnovna dejstva o sami razstavi ter o bombažu, v drugem delu pa vsebine o Bengalskem misijonu in delu muzejske indijske zbirke, ki so ga zbrali misijonarji tega misijona. Predstavljena je zgodba bombaža iz Toga v povezavi z zbirateljema Leonom Poljancem in Antonom Codellijem ter raziskavi terenskega dela v indijski zvezni državi Odiši in v afriškem Togu. V muzeju so pripravili tudi štiri vodstva, ki so jih izvedli dr. Marko Frelih, mag. Ralf Čeplak Mencin z Meto Krese ter Tina Palaić, ki je imela poleg samostojnega vodstva tudi vodstvo z mlado raziskovalko ZRC SAZU Ano Reberc, ki je za potrebe razstave med lokalnimi kmetovalci v Togu opravila raziskavo na temo pridelovanja bombaža.

* Neža Kokot, študentka dodiplomskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; kokot.neza@mailbox.org.

Razstava je bila postavljena v manjšem prostoru, zato je bilo potrebno natančno oblikovanje prostora. Razstavniki prostor je bil tako s pregradnimi stenami razdeljen na štiri dele: na uvodni del, del o Togu, del o Indiji in del o množični proizvodnji oblačil. Prikazani sta bili dve zbirki z začetka 20. stoletja: misijonarska zbirka iz Bengalije v vzhodni Indiji ter zbirka barona Antona Codellija in Lea Poljanca iz Toga v zahodni Afriki. Obe sta nastali kot rezultat postranskih zanimanj posameznikov v okviru misijonarskih in gospodarskih prizadevanj v teh deželah. Prikazujeta gojenje bombaža in izdelovanje izdelkov iz njega ter del oblačilne kulture v obeh deželah na začetku 20. stoletja, obenem pa pričata o vključenosti posameznikov iz slovenskih dežel v kolonialne procese v Indiji in Togu (Palaić 2023a: 11).

Uvodoma je bil predstavljen življenjski cikel bombaža ter na kratko orisani razvoj pridelave in trgovine z bombažem ter s tema procesoma povezana transatlantska trgovina z zaslužnjenimi ljudmi in kolonializem. Na razstavi je bila predstavljena še povezava med štirimi celinami, ki jo je ustvaril bombaž, ko so Evropejci po dveh stoletjih kupovanja bombažnih izdelkov iz Azije začeli iskati cenejše vire bombažnih izdelkov. Tako so ustvarili plantaže bombaža na Zahodu, bolj natančno na ameriških tleh, kjer so za delo na plantažah uporabljali zaslužnjene ljudi, ki so jih pripeljali z afriških obal. Za nakup plantaž in sušnjeve pa so uporabili že pridobljeni denar od prodaje azijskih bombažnih izdelkov. Na koncu so nastale dobrine iz ameriških tal uvažali v Evropo (Palaić 2023b: 22).

V osrednjem delu razstave se je vsebina podrobneje osredotočila na obdobje pridelave bombaža od začetka 20. stoletja do danes. Predstavljen je bil primer Toga, kjer so v različnih zgodovinskih obdobjih na plantažah gojili bombaž izmenično za francoski, angleški in nemški trg. V tem delu razstave je bilo prikazano delo na radiotelegrafski postaji, ki sta jo pomagala postaviti Slovenca Anton Codelli in Leon Poljanec. Ogledali smo si lahko izbor 82 fotografij, ki jih je Leon Poljanec posnel v času svojega bivanja v Afriki v obdobju 1912–1914. K vsaki fotografiji je bil dodan tudi pripis, ki je pojasnil kontekst njenega nastanka ali njen motiv (Frelih 2023: 62–66). Vse to je bilo združeno na razstavnih panojih, vendar se zgodba v celoto poveže šele ob branju kataloga. V katalogu so avtorji razstave še dodatno predstavili predmete (Frelih 2023: 69). Prebrati je mogoče Poljančeve komentarje fotografij, ki jih je posnel v vasi Kamina in okolici, katalog pa ponuja tudi komentarje Pavle Štrukelj, ki jih je ob inventarizaciji oblačil zapisala v inventarno knjigo in jih pripravila za razstavo *Oblačila Afričanov južno od Sahare* iz leta 1972 (Frelih 2023: 70–74). Z namenom predstavitve tipičnega moškega oblačila, ki so ga pridelovali iz bombaža, sta bila iz Poljančeve zbirke na razstavi prikazana bombažno moško ogrinjalo *kente* in obleka *bubu* z okrasno vezenino iz bombažne preje. V ta del razstave je spadal še dokumentarni film iz prve



Bombažna oblačila je v Togu zbral Leo Poljanec pred prvo svetovno vojno (foto: Blaž Verbič, januar 2023).

polovice 20. stoletja z naslovom *V nemškem Sudanu*. Film je posnel in režiral Hans Schomburgk s sodelovanjem Antona Codellija, ki je proces snemanja izboljšal z novimi inovativnimi postopki (npr. ohranjanjem filmskega traku v zahtevnih klimatskih razmerah) (Frelih 2023: 76). Po končanem snemanju in objavi filma sta Schomburgk in glavna igralka Meg Gehrts objavila tudi knjigi, ki sta govorili o njuni izkušnji na terenu. Na razstavi je bil predvajan slabih pet minut dolg izsek iz desetminutnega dela filma z naslovom *Bombažna industrija v nemškem Sudanu*, ki govori o bombažu, tkanju in prodaji dobrin na tržnici. Sam odsek filma je pomemben za razumevanje konteksta kolonizacije Toga in izkoriščanja te dežele z namenom črpanja surovin. Drugi del osrednje postavitve je osvetlil pridelovanje bombaža v Indiji. Na Indijskem polotoku je v 19. stoletju začela spodbujati proizvodnjo bombaža Velika Britanija (Palaić 2023b: 29). Njen glavni cilj je bil »povečati raznolikost britanske trgovine in tekmovati z ameriško proizvodnjo bombaža«, vendar so bili pri tem neuspešni, med drugim zaradi slabše prilagoditve tujih vrst bombaža, manjšega dostopa do novih obdelovalnih površin ter predolgega obdobja zorenja tujega bombaža (Palaić 2023). Pri tem delu razstave je sodelovala Kanika Gupta, umetnostna zgodovinarica in aktivistka, ki preučuje indijska tradicionalna znanja in mitologijo. Za indijski del razstave je naredila izbor predmetov iz muzejske zbirke. Na razstavi so bili razstavljeni trije sariji in tiski bazarske umetnosti, ki so jih zbirali misijonarji, njihove preteklosti pa so se avtorji razstave dotaknili v katalogu, ki, podobno kot pri afriškem delu, poveže vsebino razstave v celoto. Kanika Gupta je na podlagi barve in dolžine predvidevala, da so bili sariji najverjetneje iz Bengalije (Gupta 2023: 51). Tiske bazarske umetnosti, na katerih lahko zaznamo oblačilno kulturo Indije 20. stoletja, je Gupta razdelila v več kategorij. Na razstavi je bilo mogoče videti tisk, ki prikazuje žensko med tkanjem, tiske znanih osebnosti (žensk), tiske, ki prikazujejo ženske pri različnih opravilih in odražajo

pričakovanja glede vloge žensk v 19. stoletju, propagandne tiske in tiske z motivi boginj.

Proti koncu razstavnega prostora je bil nato postavljen še zaslon, kjer sta bila predvajana dva videoposnetka s pričevanji pridelovalcev bombaža iz Odiše in Toga, ki se soočajo z izzivi sodobne pridelave bombaža. Video o indijski zvezni državi Odiša sta posnela Kanika Gupta in Akash Kumar Sahu, video o Togu pa je prispevala mlada raziskovalka Ana Reberc. Videa sta nam tako podala dodaten vpogled v izzive, s katerimi se soočajo današnji pridelovalci bombaža in vsi vpleteni v ta proces.

Na koncu se je razstava posvetila tudi množični proizvodnji bombaža, ki ima vpliv tako na okolje kot tudi na vse vpletene v verigi tekstilne industrije. Problematična je zaradi velike količine vode, porabljene v procesu gojenja bombaža, ki lahko na območjih z manj vode še dodatno izčrpa ta naravni vir. Pri množični pridelavi bombaža je uporabljana tudi velika količina pesticidov, ki pomagajo, da bombaž zraste v najboljše možno obliko, hkrati pa ti pesticidi škodujejo tako plantažnim površinam kot tudi delavcem na teh plantažah. Velik del množične pridelave bombaža temelji tudi na hitrosti in nizki ceni, kar pa pripomore k večji količini nepoštenih delovnih praks in izkoriščanja delavcev. Avtorice in avtorja razstave so nas postavili pred vprašanje, ali je vredno trajnostno ukrepati, da ljudje, delavci, ne bi izgubili okolja, v katerem živijo, in obenem (celo edinega) prihodka, ki jim omogoča preživetje? Razstava nam ni ponudila odgovora, vendar je v nas prebudila razmišljanje o tem.

Razstava je bila v primerjavi z drugimi razstavami v SEM precej majhna, zato sta bila za kustose izziv tako organiziranje razstavnega prostora kot razporejanje vsebine, da bi obiskovalcem omogočili kar najboljše razumevanje tematike. Razstavo so estetsko in vizualno dobro pripravili, saj so z razstavljenimi predmeti in video vsebinami obiskovalci dobili vpogled v kompleksen proces pridelave bombaža in odnosov, ki se pletejo pri njej. Pri tako obsežni vsebini se lahko tudi pripeti, da obiskovalec sam težko izlušči bistvo – v tem primeru so bila v pomoč katalog in vodstva.

Tema razstave je smiselna za današnji čas, ko ljudje iščejo odgovore na trenutne pereče okoljske, ekonomske in hu-

manitarne izzive. Lepo se vključuje v sam projekt *Etnografski muzeji in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi*, katerega namen je opozoriti na nevarne učinke naravnih kriz in na dejstvo, da ne prizadenejo vseh delov sveta enako (glej Etnografski muzeji b. n. l.), kar je razstava pokazala s prikazom posledic množične proizvodnje bombaža zunaj Evrope, v Indiji in v Togu. Poleg tega se SEM, tako kot tudi drugi partnerski muzeji, trudi, da bi pri ljudeh vzbudil odziv na podnebne spremembe in kot del tega boja tudi ponovno preoblikoval prostore, v katerih deluje, ter skupaj z raziskavami in interpretacijami predmetov na razstavah deloval v prid pozitivnim spremembam. Z izpostavljanjem posledic podnebnih sprememb lahko muzeji ponudijo zgled in vplivajo tudi na razmišljanje obiskovalcev. Razstava in spremljajoči katalog sta bila pripravljena ravno s tem namenom, zdi pa se mi, da je bilo za resničen premik v razmišljanju ljudi na razstavi premalo poudarka na kritiki množične potrošnje.

Literatura in viri

SEM: Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi: Evropski projekt v Slovenskem etnografskem muzeju; <https://www.etno-muzej.si/sl/etnografski-muzeji-in-muzeji-svetovnih-kultur-kot-prostori-skrbi>, 22. 8. 2023.

FRELIH, Marko: Belo zlato iz Toga v muzejski zgodbi. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2023, 58–79.

GUPTA, Kanika: Muzejska indijska zbirka sarijev in tiskov iz zgodnjega 20. stoletja. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2023, 50–57.

PALAIĆ, Tina (ur.): *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

PALAIĆ, Tina: Dolga zgodovina pridelovanja bombaža. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2023, 20–37.

PALAIĆ, Tina: Uvod. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2023, 6–13.

POLENEC, Natalija: Predgovor. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2023, 4–5.

